

HANDBOEK

DER

LAND-EN VOLKENKUNDE,

GESCHIED-, TAAL-, AARDRIJKS-

EN

STAATKUNDE

VAN

NEDERLANDSCH

INDIË,

VOOR

P. P. Roorda van Eysinga,

Ridder der Orde van den Nederlandschen Leeuw,

Phil. Theor. Neg. et Lit. Hum. Doctor, Hoogleraar in de Taal-, Land- en Volkenkunde
der O.-I. Bezittingen, aan de Koninklijke Militaire Akademie,

Oud Kapitein Adjutant, Lid van Binnen- en Buitenlandsche Geleerde Genootschappen.

.....
*Nederlandsch Indië wordt te weinig gekend en
gewaardeerd, maar is onze belangstelling en
onze aandacht overwaardig.*

Mr. VAN ALPHEN.

←→ (III. BOEK.) ←→
D. DEEL.

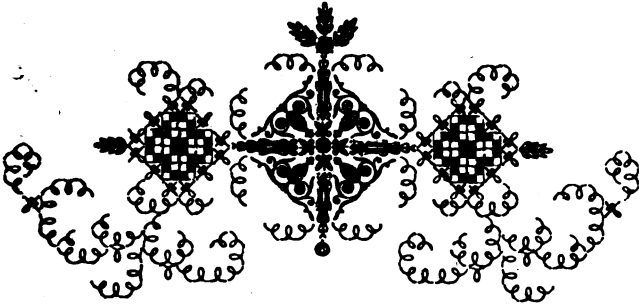

AMSTERDAM,

BY L. VAN BAKKENES.

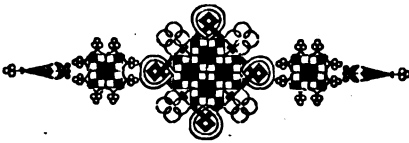
—

1841.

III. BOEK.

I. Deel.

JAVA.

AARDRIJKUNDE.
STAATKUNDE.
KRIJGSWEZEN.
OUDEHEIDKUNDE.
GODSDIENSTEN.
KRONIJKEN.
GESCHIEDENIS.

Het buffelvleesch is zoetachtig en laf van smaak; de Javaan eet het op feestmalen, doch verkiest dat van den zwarten buffel boven het vleesch van den witten, hetwelk als schadelijk beschouwd wordt. Schapen zijn hier schaars, doch geiten worden op vele plaatsen gevonden en ook gegeten. *Mindho* H, *Wedoes* L, is de naam voor schapen en geiten; doch de Maleische naam *Kambing*, die geit beteekent, wordt ook met bijvoeging van *Wellondho* voor schaaap gebruikt, waaronder eene Hollandsche geit, dat is: een schaaap of vreemde geit wordt aangeduid. De schapen zijn hier ontaard en leveren slechte wol, die dikwerf te haarachtig is om voor iets anders dan voor zadels en matrassen te dienen. Bonte varkens van eene kleine soort, *Handappan* H. en *Babi* L. genaamd, worden door de *Chinezen* in menigte gehouden en leveren een malsch smakelijk vleesch schier zonder spek op, dat zelfs door zieken kan genuttigd worden en aan best kalfsvleesch gelijk is. *RAFFLES* zegt: *The tjelleng is reared principally among the Chinèse*; doch vergist zich ook hier weder, daar de *Chinezen* geene wilde maar tamme varkens hoeden. De *Tjelleng* worden in de wildernissen gevonden. Honden worden zelden door *Mahomedanen*, doch dikwerf door *Chinezen* gehouden. Op *Java* schijnt hondsolheid niet te bestaan; echter zijn er enkele voorbeelden, dat de beet van eenen kwaadaardigen hond er de watervrees en eindelijk den dood heeft veroorzaakt; iets, hetwelk door den beet van de meeste kwaadaardige dieren, en zelfs door den beet van een hevig vertoornd mensch ook kan ontstaan. Een hond heet in het Javaansch *Seggawan*, H, *Hasoe*, L, in de Kawitaal *Srenggolo*. Hoenders, ganzen, eenden, bergeenden, kalkoenen en duiven zijn op *Java* zeer talrijk en in de binnenlanden zeer goedkoop.

WILDE DIEREN.

De Rhinoceros of het neushoorn-dier, *Warak*, H, *Badak*, L, heeft op *Java* éénen hoorn en wordt in de bergstroken, vooral in de *Sundadistricten* aangetroffen. Om denzelfen te vangen, zoekt de *Javaan* deszelfs drinkplaats op en graaft op het pad derwaarts eenen kuil in den vorm van een graf, doch van

onderen spits toeloopende, legt er bamboes over heen, en dekt dat met aarde en riet of met gewassen, die langs dat pad groeijen, zoodanig, dat de slecht ziende Rhinoceros zulks niet bemerkt en zijnen gewonen weg gaande, door het bamboes henen, in eenen kuil voorover stort, waarin hij door zijne zwaarte dermate tusschen de spits toeloopende zijwanden beklemd wordt, dat hij zich niet kan verroeren, en in dien toestand van honger en woede sterft, ten zij men hem spoedig vastbinde, en de aarde op zijde van den kuil losgrave, om hem alzoo levend te vervoeren. In 1821 woonde de Schrijver eene diergelijke uitgraving van eenen Rhinoceros, in de nabijheid van *Radja Mendala* in de *Preanger Regentschappen* bij. Het dier was reeds aan verrotting onderhevig en zeer zwaar; de pooten hadden den omtrek van een tafelbord; de huid bewoog zich door de menigte zwarte wormen, die uit en in dezelve kropen en de lengte van een' duim en de dikte van eenen pijpsteel hadden. De hoorn van den Rhinoceros wordt door den inlander als een onheilwerende talisman of *Moesthiko*, en door de *Chinezen* als versterkend beschouwd.

Er zijn Javaansche scherpschutters, die den Rhinoceros tot op acht schreden laten naderen en hem, daar hij zijwaarts ziet, eenen kogel door den kop jagen. Voor tuinen en velden is dit logge veelvretende dier, dat dagelijks twee honderd ponden voedsel noodig heeft, zeer verderfelijk; doch door greppels wordt zijne toenadering belet. In zware strikken kan de Rhinoceros ook gevangen worden, en de verhalen, dat hij zich nimmer laat temmen, zijn door de ondervinding gelogenstraft. Onder de Javaansche jagers zijn er, die zeggen, dat zij dikwerf gezien hebben, dat er op den rug van den Rhinoceros, dien zij niet konden vangen, eene schoone vrouw zat, die zij voor den Satan houden, en die hen zoodanig verzwakte, dat zij zich niet konden bewegen, terwijl sommige hunner makkers door zoodanigen Rhinoceros waren verscheurd geworden. De natuuronderzoeker G. VAN RAALTEN, (zie blz. 65, II. Boek) is op *Java* in de wildernis door eenen Rhinoceros plotseling aangevallen en met den hoorn dermate gewond, dat hij daaraan zwaar geleden heeft.

De tijger wordt overal in de minst bevolkte streken op *Java* aangetroffen; zeldzaam vertoont er zich een in de Residentie *Batavia*; maar wordt in *Bantam*, *Krawang*, de *Preanger Regent-*

schappen en *Banjoewangie* veel dikwerf gezien. In het Maleisch heet de tijger *Rimau* en *Harimau*, in het Javaansch *Simo*, H. *Matjan* L., in het Sundaasch *Meejong* en in de Kawitaal *Wogro* en *Singsing*. De gewone naam is *Matjan*. De verschillende tijgersoorten op *Java* zijn de gestreepte tijger *Matjan loreng*, die groot, sterk en verslindend is; eene kleinere soort *Matjan gogor*; de gevlekte tijger of luipaard *Matjan toetol*; de tijgerkat *Matjan Kombang* of *Koewoek*.

Vele *Javanen* worden het slagtoffer van den verslindenden tijger, en het is schier ongelooftelijk, hoe bedaard en gelaten de *Javaan* zich bij den aanval van dat dier gedraagt. Op *Javaas* oostkust zag de Schrijver een *Javaan*, die door eenig volk eenen, door hem gedooden tijger bij den Resident van *Bezoekie* liet brengen om de premie, die daar op staat, te ontvangen. Hij verhaalde met de grootste eenvoudigheid, als of er niets buitengewoons gebeurd was, dat hij naar de rivier gaande, door den tijger in de lendenen was aangevallen, hetwelk door de bloedige teekenen nog duidelijk zichtbaar was, en dierhalve denzelven met zijnen kris zoodanig gestoken had, dat dit dier hem had losgelaten en door bloedverlies bezweken was.

Een buffelwachter der posterijen in de *Preanger Regentschappen*, op de station *Tjibeurum*, 70 palen van *Batavia*, des avonds (in September 1824) zijne buffels naar de weide brengende, werd door eenen tijger, nabij den grooten weg besprongen en met de vreesselijke nagels in de lendenen geslagen. Zonder te vallen, wendde de inlander zich om, waarop de tijger hem met den anderen klauw onder aan den hals pakte en ter aarde wierp. De ongelukkige zou nu levend verscheurd zijn geworden, indien niet een zijner buffels hem gered had. Dit nuttige en moedige dier viel den tijger aan, die zijne prooi niet losliet, maar door zijsprongen den buffel trachtte te ontwijken, welke echter door zijn herhaaldelijk stooten den tijger belette zijne prooi te verslinden. Dit duurde eenen geruimen tijd tot dat door het gebrul des tijgers en het gekerm van den *Javaan* verscheidene personen kwamen toeschieten, die den getrouwen buffel bijstonden, en den tijger de vlugt deden nemen, doch hem later levend wisten magtig te worden. Naar *Sumadang* gevoerd, werd hij tegen eenen buffel losgelaten en door denzelven met de hoornen doodgestooten. De buffelwachter wien

het vleesch tot op de ribben opengescheurd en de hals tot op de spieren doorgeslagen was, herstelde weldra onder de behandeling eens heelmeeesters.

Van der jeugd af aan hoort de *Bergjavaan* dagelijks van den tijger en van de moedige en bedaarde verdediging zijner landslieden tegen denzelfden, spreken, zoodat hij zich met het denkbeeld om er door aangevallen te worden, gemeenzaam maakt; iets, hetwelk het volgende voorval duidelijk bevestigt. Een tijger vertoonde zich op het land *Tjipoetrie* in de *Preanger Regentschappen* op den vollen middag; een jongeling van veertien jaren dit hoorende, spoorde vier zijner kameraden aan, op het dier jaagt te maken: met hunne krissen en hakmessen gingen zij naar het drooge rijstveld, waar de tijger zat en maaiden de hooge rijst af; eensklaps springt het dier brullend toe en werpt den aanvoerder op den grond, die echter zijne tegenwoordigheid van geest niet verliest, maar hem met het hakmes, dat ongelukkig stomp was, in den kop hakt zonder hem doodelijk te kunnen wonden. In dezen verschrikkelijken toestand roept hij bedaardelijk aan zijne gevlugte makkers, hem een kris toe te werpen, ten einde den tijger af te maken; hieraan werd niet voldaan, doch eenige goed gewapende inlanders benevens een Ambonesche policiedienaar van het land *Tjipoetrie* kwamen met geladene geweren aan. De tijger liet den jongeling niet los, die zoodanig worstelde, dat hij zich niet liet wegslepen en den Ambonees gelegenheid gaf, den tijger door een schot te wonden, waardoor het ondiert verwoed en pijnlijk brullende, zijne prooi losliet, terwijl een tweede schot hetzelfde deed nederstorten, waarna het verder werd afgemaakt. De zwaar gekwetste jongeling genas binnen twee maanden in het hospitaal te *Tjanjor* en ontving behalve de belooning van tien Spaansche matten, een pak kleederen van den Resident ten geschenke.

Het Gouvernement heeft op het dooden van tijgers premien gezet, die naarmate der mindere of meerdere talrijkheid dier dieren, kleiner of grooter zijn. De *Javaan* maakt er echter zelden jaagt op, tenzij eenig vee van hem er door aangevallen of gedood wordt. De eigenlijke tijgerjaagt geschiedt door inlandsche Hoofden en een talrijk gevolg, dat met pieken gewapend, het kreupelhout omsingelt, waarin zich een tijger bevindt, die door het werpen met hout of steenen, onder het geschreeuw der

Javanen en het slaan der inlandsche trommen uit zijnen schuilhoek gejaagd en op de punten der pieken afgeweerd of gevangen wordt. Enkele malen is zijn sprong bij een vervaarlijk brullen, zoo geweldig, dat de piekeniers terugdeinzen en hem doortogt verleenen. Wanneer de kring verengd en de tijger alzoo met de piek afgemaakt wordt, heet zulks *Rampog*. Onder de vrouwen worden er aangetroffen, die zich als echte heldinnen tegen den tijger gedragen. In 1820 zat in de Residentie *Bezoekie* tusschen de rivieren *Kali Tikoes* en *Panaroekan* eene Manduresche vrouw in den namiddag aan den kant eener rivier, haren man te wachten, terwijl haar zoontje, die een' vlieger oplet, zich naar een nabij liggend woud verwijderde. Eensklaps hoort de moeder het kind gillen, zij springt op, ziet haar zoontje door eenen tijger ter-aarde geworpen, snelt toe, valt het ondiër aan en brult het in de vertwijfeling harer wanhoop toe, haar kind los te laten; het monster vliegt verschrikt henen. Maar hare verhevene liefde werd niet beloond; want haar zoontje was door den tijger gewurgd.— De *Javaan* beweert, dat er goede tijgers zijn, die sedert jaren in den omtrek zich vertoonen, zonder immer te rooven. Geiten, kalven en zelfs paarden worden door den koningstijger van de stallen weggehaald. Naarmate de landbouw zich uitbreidt, vermindert het getal tijgers en bij den tegenwoordigen vooruitgang van denzelfden zullen zij meer en meer zeldzaam worden.

De wilde of woudstier (*Banténg*) is niet grooter dan de bultige tamme stier op *Java*, doch zeer gevaarlijk, en heeft een woest voorkomen. Met *Kléwangs* of hartsvangers gewapend, maken de *Javanen* te paard gezeten, er jagt op, en kappen hem in de pooten, tot dat hij nedervalt; somtijds werpen zij hem een touw om den kop en vervoeren hem levend, om hem nader te slagten.

De dieren, reeds onder *Amboina* vermeld, komen behalve de *Koeskoes* en het hertzwijn (*Babi roesa*) op *Java* voor, en worden hier niet beschreven. Jakhalzen en wilde honden worden even als de herten, waaronder eene soort (*Kidjang* of *Kidang* met ongetakte hoornen), niet groot doch fraai gevormd is, op *Java* gevonden.

De *Kantjil* is eene hertensoort zonder hoornen, nauwelijks ter grootte van een' haas; het is een aardig diertje en kan tam

gemaakt worden. Onder verschillende apensoorten, treft men hier den *Wauwau* aan, zijnde grijsachtig van huid, stil en treurig van aard; echter vindt men er enkelen, die in eenen tammen staat opgeruimd en vrolijk zijn. Er zijn op *Java* drie soorten van wauwauwen, als: witte met zwarte koppen, grijze met zwarte, en bruinachtige met roode aangezichten. Zij zijn omzigtig, en wanneer een hunner in het woud, waar zij zich op de boomen ophouden, gevaar ducht, roept hij *Hoewau* of *Hawau*, zoo als ik zulks zelf dikwerf in de bovenlanden gehoord heb. Door dat geroep van een hunner des morgens gewekt, dalen zij af en zoeken hun voedsel, dat in vruchten en ook in vleesch bestaat. De wauwauwen, die in de benedenlanden verkocht worden, zijn dikwerf oud of ziekelijk, kwijnen weg en sterven spoedig; doch onder de gezonde en jeugdige worden vrolijke en snaaksche dieren aangetroffen, die langs een bamboes loopen, heen- en wederslingeren, op twee en op vier handen loopen, uit de holte der hand drinken, allerlei sprongen doen en met kleine apen spelen, die zij beschermen. Wanneer zij op hunne achterste handen gaan, geschiedt zulks niet in eene rechte maar gebogene houding, bij wijze van nederhuiken. Sommige *Javanen* hebben medelijden met de wauwauwen, daar zij heimelijk gelooven, dat dezelve afstammelingen van menschen zijn, die zwaar gezondigd hebbende, tot den staat van aap verlaagd zijn. Wanneer de boomvruchten rijp zijn, worden in de binnenlanden de vruchtboomen somtijds door heirlegers van apen bestormd en geplunderd. Onder de zoogdieren, waarvan op *Java* vijftig soorten bestaan, worden konijnen en hazen gevonden. In de binnenlanden zijn vele wilde zwijnen, eene zeer groote soort met lange slag tanden en eene kleine soort, welke laatste vooral op den oosthoek van *Java* menigvuldig is. Voor de tuinen en bouwlanden zijn zij verderfelijk, zoodat de *Javanen* hen door vergiftigden spijs of drank tracht te verdelgen; ook maakt hij gebruik van, in urine gedoopte lappen, die hij rondom de tuinen of velden ophangt, om de varkens, die daarvan eenen hevigen afkeer hebben, af te weren.

Adelaars, kazuarissen, papegaaijen en kakatoewas worden op *Java* niet in den wilden staat gevonden; daarentegen zijn er valken, eene soort van wouwen of kiekendieven (*Hálang*), reigers, sawahvogels, kraaijen, wachtels, kraanvogels, rhino-

cerosvogels, gieren, ijsvogels, musschen, waterhoenders, snippen, vele soorten van duiven; rijstdiefjes, timmermansvogels, *boerong béja*, die op eene merle gelijk en praten leert, groote en kleine uilen, twee soorten van parrekieten (de *Selendit* en *Bélot*.) De paauw bewoont de wouden en wordt in de nabijheid der tijgers aangetroffen. Onder de vledermuizen is de *Kálong* de grootste, hebbende tot ruim vijf voeten vlugt; hij heeft haken aan de vleugels, waarmede hij zich aan de vruchtboomen, die hij berooft, vasthoudt. In menigte komen de *Kálongs* des avonds, vooral bij maanlicht op de boomen aanvallen, zoodat men er dikwerf met één geweerschot verscheidene raakt. Even na zonsondergang komen er van deze vogels zulke talrijke zwermen aangevlogen, dat zij de avondschemering inderdaad verdonkeren. Onder de *Portugezen* zijn er, die den *Kálong* eten.

De *Hirundo esculenta* is eene soort van zwaluw, die de Javanen *Lauit* en de bergjavanen *Waled* of *Manoek Daja* noemen; zij vervaardigt die nestjes, welke door de *Chinezen* zeer gezocht en duur betaald worden; hare kleur is grijsachtig zwart met eene groenachtige tint zonder stippen of spikkels. (Er zijn gespikkelde soorten, wier nestjes zoo goed niet zijn.) Zij heeft een' platten kop met veel veeren; breedten, wijden bek met eene kleine nederwaarts gebogene punt; zwarte oogen, spitse tong, platte ooren, die onder de veeren liggen, en korten hals; de lengte van den bek tot den staart is $4\frac{1}{2}$ duim, en die van den staart 4 duimen. De vlugt bedraagt ongeveer 10 duimen. De pooten hebben vier nagels, waarvan drie voorwaarts en een achterwaarts staan, hebbende geene vliezen. De verblijfplaatsen dezer zwaluwen noemt men vogelbergen of vogelklippen; de Javaan noemt dezelve *Goewo Goewa* en *Goo* of bergholen, spelonken, hetwelk eigenaardig is; daar de vogelbergen van binnen hol en sommige zoo wijd zijn, dat men daarin kan afdalen; eenige zijn kaal van buiten, andere daarentegen met zware boomen begroeid; van binnen bestaan zij uit graauwen kalksteen en marmer. In deze hollen, die tot drie honderd en meer voeten diep zijn, bouwen zij hunne nestjes aan de wanden, waarmede zij twee maanden bezig zijn. Het verriedden, dat die nestjes uit zeeschuim vervaardigd worden, is ongegrond, daar sommige bergen zeer ver van zee gelegen zijn, en de zwaluwen, zich in den regentijd zoo ver niet verwij-

deren kunnen; ook bevat de zee, noch aan de zuid-, noch aan de noordkust de stof der nestjes; de vooronderstelling, dat de zwaluwen de nestjes van hunne uitwerpselen vervaardigen, is mede onaannemelijk, 1° omdat zij 's morgens vroeg uitvliegen, en des namiddags tegen vier uren terugkeeren, zoodat hen, daar zij des nachts rusten, geen tijd genoeg in de hollen overschiet, de benoodigde bouwstof uit te werpen; 2° omdat de nestjes geen kenmerk dragen, uit zoodanige stof vervaardigd te zijn, en 3° omdat haar bek voor eene andere wijze van vervaardigen pleit. Aan beide zijden toch van den bek is eene huid, die, wanneer dezelve gesloten en ledig is, te zamen gevouwen ligt, doch geopend, eenen aanzienlijken voorraad van voedsel kan bevatten, dat bij het sluiten van den bek daarin blijft. Zij voeden zich met kleine insecten en zullen vermoedelijk daarvan in de zijhollen des beks eenen voorraad verzamelen, die, door vermenging van haar speeksel tot eene geleachtige zelfstandigheid zullen overgaan, en nader door haar met de spitse tong of wel door eene spierkrachtige beweging van het buitenvlies naar buiten gebracht worden, om er de nestjes van te vervaardigen, waartoe zij twee maanden noodig hebben en waarin zij twee eijertjes leggen, die zij in eene halve maand uitbroeijen. Het uthalen der nestjes geschiedt driemaal 's jaars, telkens wanneer de jongen beginnen uit te vliegen; het gaat met groot gevaar gepaard en kost aan menigeen het leven. Eer dit werk aanvangt, wordt er een buffel geslagt en een feestmaal gegeven. Op sommige plaatsen wordt *Njahi laut kidoel* dat is: de Vorstin der zuidzee, als beschermgodin der vogelnesthollen geëerbiedigd, voor wie eene bijzondere hut bestaat met eene slaapplek en fraaije kleederen; terwijl een priester des vrijdags, en van tijd tot tijd wanneer de nesten uitgehaald worden, reukwerk voor haar brandt. Ieder, die in de hollen afdalt, moet eerst door hem aangeraakt en gezegend worden, gebeden opzenden, zich met welriekende olie besmeren en de hollen met doepa of ander reukwerk bewierooken. Ofschoon deze plegtigheden onder de bijgeloovigheden gerangschikt worden en het oude Hindoesche geloof hier het Islamismus overschaduwet, kan daarin een zeker godsdienstig gevoel niet miskend worden, dat bij gevoel van onmagt en afhankelijkheid, een hoogere, wakende magt erkent. Het afdalen in de hollen geschiedt langs

een' rottingladder met bamboezen treden, en het afnemen der nesten met de hand of met een bamboes. Om deze holen te verlichten, dienen fakkels van den hars- of kareboom. De nestjes worden gedroogd, gezuiverd, in manden gepakt en aan de Chinezen verkocht. De prijs is naarmate van de graauwe of heldere kleur zeer verschillend, daar die van f 2000 tot f 3500 de pikol of 125 oude ponden, bedraagt. De smaak van deze nestjes is flauw en de stof is gomachtig zonder die kracht te bezitten, welke er aan wordt toegeschreven. Het opdisschen van vogelnestjes wordt in *China* als een blijk van weelde en rijkdom beschouwd; terwijl het eenige nut dat die spijs aanbrengt in verzachting van keelontsteking zou bestaan. De waarde der nestjes lokt de hebzuchtige *Chinezen* uit, de holen te be-rooven, of de priesters en wachters om te koopen, om in stilte nestjes te leveren. De moeilijkheid om het berooven der holen of het ontvreemden der nestjes tegen te gaan, gaf aanleiding dat de Hooge Regering in 1778 de landen *Sampia* en *Kalapa noenggal* met de vogelnestholen verkocht. Thans bezit het Gouvernement de vogelnestholen in de Residentien *Soerakarta*, *Djokjokarta*, *Kadoe*, *Bagelen*, *Bajoemaas*, *Madion*, *Kedirie* en in de Assistent Residentie *Patjitan* en heeft bij besluit van 14de December 1832, tegen het uit- en invoeren van vogelnestjes uit of in die Residentiën, de straf van verbeurdverklaring der achterhaalde nestjes gesteld, onverminderd de vervolging van hen, die op eene onwettige wijs in het bezit daarvan gevonden worden, daar het alleen veroorloofd is, na bekomene toestemming, eene geringe hoeveelheid van die nestjes voor eigen gebruik te bezitten.

Aangaande de krokodillen en leguanen, reeds onder *Amboina* beschreven, wordt hier nog mededeeld, dat de inlanders der-zelfver eijeren eten. De zeeschildpadden *Piennjoe* en *Pennjoe*. worden rondom *Java* gevonden, doch zijn zoo zwaar niet als in de *Molukkos*; zij worden vooral aan de straat *Sunda* des avonds gevangen door vuren, op welke zij aanloopen, aan den wal van *Java* of op de eilanden te stoken, of, door haar bij maanlicht te verrassen en op den rug te werpen, zoodat zij zich niet verroeren kunnen, terwijl de landschildpadden zich meestal weder kunnen omkeeren. Het schildpad is hier niet zoo goed als in de *Molukkos*, doch het vleesch voortreffelijk.

De wijfjes leggen hare eijeren voornamelijk des nachts in het zand, alwaar die door de zon uitgebroeid worden; deze eijeren hebben eene soort van parkementen huid, en worden door mensch en dier gegeten. Ofschoon de schildpad geene tanden heeft, kan zij met hare harde kaken bij sterke spierkracht, hevig bijten; zij kan den kop tusschen hare schilden terugtrekken en dan door geen dier beschadigd worden, ten ware zij in zee eene prooi der haaijen wordt; zij kan honderd en meer jaren bereiken en voedt zich aan wal met gras en kruiden, en in zee met zeewier, slakken en visch. Een schildpad van 170 tot 200 ponden wordt in straat *Sunda* somtijds voor f2 - 10 verkocht, terwijl te *Londen* eene enkele portie schildpaddensoep niets minder kost. De landschildpadden heeten *Koero-Koero* en de kleine landschildpadden *Boeloes*.

De grootste slang op *Java* is de *Oelar Sawah* of rijstveldslang; zij wordt onder de adders gerangschikt, omdat haar staart alleen geschubd en haar buik met schilden gedekt is. Op de rijstvelden in de benedenlanden schijnt zij zich slechts in hare jeugd, wanneer zij zich nog vlug bewegen kan, op te houden, ten minste wordt zij daar zelden in hare volle grootte en gewoonlijk op eenen leeftijd aangetroffen, dat zij van acht tot tien voeten lengte heeft, terwijl zij in de wildernissen en wouden der bovenlanden twintig en meer voeten bereikt. Zij heeft eenen platten, breeden, geschubden kop. Haar neus is dik en heeft langwerpige neusgaten, die achterwaarts liggen; aan het voorste gedeelte van den neus zijn ook twee gaten. De *Oelar Sawah* is niet de *Boa Constrictor* of reuzenslang, zoo als velen thans meenen. Het is nog niet gebleken, dat de reuzenslang, die in den *Hindostan* en in *Amerika* gevonden wordt, op *Java* bestaat. De *Oelar Sawah* schijnt niet vergiftig te zijn, doch hare wringkracht is zoo groot, dat zij geiten, schapen en herten kan doodwringen en hun gebeente verbrijzelen. Er zijn verscheidene soorten van de *Oelar Sawah*, van welke de *Oelar Sawah majan* het schitterendst van glans en kleuren is. De echte *Oelar Sawah* is, wanneer zij haren vollen wasdom bereikt, log, dik en traag. De *Javanen* dooden ongaarne eene slang, hetwelk nog een gevolg der vroegerere vereering aan dezelve is, daar er voorheen aan geofferd werd onder den naam van *Nogo*, waardoor twee groote slangen, die in elkander gekronkeld waren, en

monsterachtige koppen hadden, verstaan werden. De Javaansche naam voor slang is *Sawer*, H. *Hoelo*, L. in het Sundaasch *Orai*. De naam *Oelar Sawah* is Maleisch en in het Javaansch *Sauer Sabin*, H. *Hoelo Sawah* L. De *Oelar Lanang* wordt als vergiftig beschouwd en even als de *Oelar Lampé*, welke zich nabij de monding der rivieren bevindt, door den inlander zeer gevreesd. De *Oelar lanang* en sommige soorten der *Oelar Sawah* zijn snel, bestijgen de boomen, hangen zich bij den staart aan de takken, beloeren hare prooi en vallen die aan. Het is niet lang geleden, dat een jager onder eenen boom uitrustende, in slaap viel en door eene slang omkronkeld en doodgewrongen werd.

De groene eetbare kikvorsch, *Rana esculenta*, wordt door *Javanen* en *Chinezen* in de rijstvelden gevangen, vervolgens toebereid en als iets lekkers gegeten. De *Javanen* noemen hem *Kodok idjoe*. Er zijn nog andere soorten als, *Bangkong*, *Banjiet* en *Dhindang*. Op *Java* zijn ook padden, die *Kientel* en *Kintil* heeten.

Honig, (*Madoe* L, dat Sanskritsch is, en *Maben* H,) en was *Malam* in het Javaansch, en *Lilin* in het Maleisch, worden door drie soorten van bijen (*Tawon*.) in het Maleisch *Leboh* en in het Sundaasch *Odeeng* genaamd, voortgebracht. Onder de *Arabieren* op *Java* vindt men enkele bijenhouders, doch de *Javanen* houden er zich niet mede bezig.

De *Nederlanders* hebben de zijdewormen *Hoeler Soetro*, (in het Maleisch *Oelar Soetro*) uit *Bengalen* naar *Java* overgebracht, alwaar zij door het blad van den *Babasaran* of moerbezieboom gevoed worden. Door den Commissaris Generaal DU BUS DE GISIGNIES is de zijdewormteelt en het vervaardigen van zijden stoffen zeer bevorderd, zoodat op de tentoonstelling te *Batavia* in 1829 reeds verscheidene geweven, zijden stoffen van goede hoedanigheid, op *Java* gewonnen en vervaardigd, de goedkeuring van kenners wegdroegen.

Van de, bij ons aanwezige visschen vindt men in de zee en gedeeltelijk in de rivieren van *Java*: Aal, garnaal, goerami, karper, krab, kreeft, mossel, oester, rog, snoek, spiering, eene soort van tarbot of *Ikan bawal*; wijders levert het zoet water de lekkere *Goeremie* en *Ikan tambra*, en de zee verscheidene vischsoorten op, waaronder de haai de verslindendste is.

De Maleische naam van visch is *Ikan*, de Sundasche *Laock* en de Javaansche *Hoelam*, H. *Hiwak* L. Rondom de eilanden, vindt men de spons of koraalbloem (*Kembang kárang* L. of *Sekar Karang*, H. Maleisch en Sundaasch *Boeng'a Kárang*) Fraaije schelpen worden aan de zuidkust, doch geenszins zoo menigvuldig, noch zoo prachtig als in de *Molukkos*, en zelden aan Javaas noordkust gevonden.

Onder de koraalgewassen heb ik slechts enkele in straat *Sunda* verkregen, die ongeschonden en fraai waren, daar de meeste door den golfslag en schuring veel te lijden hebben.

Fraaije kapellen en insecten worden op *Java* in menigte aangetroffen. Een der vernielendste insecten is de *Walang sanggit*, eene soort van groene sprinkhanen, die het koorn door hunnen stank bederven en den oogst door hun groot aantal vernietigen kunnen.

